

ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Αρμένικη ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Ολοκληρώνονται σύντομα τα έργα αποκατάστασης,
μετά από τεσσερισμήσι δεκαετίες εγκατάλειψης

Στην «ψυχή» του Αρμενομαχαλά, την εκκλησία της Ευλογημένης Παρθένου Μαρίας, είναι αφιερωμένο το σημερινό μας άρθρο. Αφημένη για τεσσερισμήσι δεκαετίες στο έλεος της φύσης και των βανδάλων η εκκλησία συντηρείται και αποκαθίσταται σήμερα από το UNDP.

ΓΡΑΦΕΙ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ-ΜΙΧΑΗΛ ΧΑΤΖΗΛΥΡΑΣ

Ηεκκλησία της Παναγίας είναι κτισμένη εντός του Αρμενικού συμπλέγματος, στη συμβολή των οδών Βικτωρίας και Notre Dame de Tyre, σε μικρή απόσταση από τον προμαχώνα Ρόκκας και την Πύλη Πάφου. Η μονόκλιτη γοτθική εκκλησία αποτελούσε το τμήμα του μεσαιωνικού Αββαείου των βενεδικτινών καλογριών της Παναγίας της Τύρου ή της Τορτόζας και κτίστηκε το 1308, με εντολές του Βασιλιά Ερρίκου Β', στη θέση παλαιότερης εκκλησίας που καταστράφηκε από τον μεγάλο σεισμό του 1303.

Γνωρίζουμε αρκετά για το λατινικό παρελθόν της εκκλησίας, χάρη στα αρχεία της Λατινικής Εκκλησίας και τις διάφορες σκαλιστές επιτύμβιες πλάκες, οι οποίες μέχρι το 1960 κάλυπταν το πάτωμά της. Όπως συνηθίζόταν τότε, οι μοναχοί, αλλά και οι ευγενείς και οι ιππότες, θάβονταν στο προαύλιο των διαφόρων μονών. Από αυτά τα τεχνουργήματα, το σημαντικότερο ήταν η σαρκοφάγος της λαϊδης Eschive de Dampierre, νησούμενης του μοναστηριού, η οποία βρισκόταν στη βεράντα της

εκκλησίας, ήταν στολισμένη με τον οικογενειακό της θυρεό (δύο ψάρια) και έφερε τη χρονολογία MCCCXXX (1340).

Δεν είναι σαφές πότε και με ποιο τρόπο το μοναστήρι περιήλθε στα χέρια των Αρμενίων, ωστόσο γνωρίζουμε ότι οι Αρμενοί κατέκαν την εκκλησία πριν το 1504. Το γεγονός αυτό δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει, αφού αρκετά μέλη του Τάγματος των Βενεδικτίνων προέρχονταν από αρμενικές οικογένειες του Βασιλείου της Κιλικίας, όπως για παράδειγμα η πριγκίπισσα Φημή, κόρη του Βασιλιά Χετούμ Α'. Ωστόσο, είναι πολύ πιθανόν η εκκλησία να περιήλθε στα χέρια των Αρμενίων κατά ή πριν τον 15ο αιώνα, αφού οι χρονικογράφοι Λεόντιος Μαχαιράς (1369-1458) και Γεώργιος Βουστρώνιος (1430-1501) μας πληροφορούν ότι η αρμενική συνοικία της Λευκωσίας βρισκόταν παρά την πιùλη του Αγίου Δομήνικου (γνωστή και ως Πύλη των Αρμενίων, σημερινή Πύλη Πάφου), ονομάζόταν Αρμενία ή Αρμενογειτονιά, και γειτνιάζε με το Ρογιάτικο, το δεύτερο παλάτι των Λουζινιανών.

Ανακαίνιση ναού

Μετά την οθωμανική κατάληψη της πόλης, στις 9 Σεπτεμβρίου 1570, οι Οθωμανοί χροισμοποίησαν την εκκλησία ως αποθήκη άλατος: ωστόσο, μετά από σχετική αίτησή τους στον καδή της Λευκωσίας, ημερομηνίας 15 Μαΐου 1571, η εκκλησία επανήλθε με φιρμάνι στα χέρια των Αρμενίων. Στα 400 σχεδόν χρόνια που υπηρετούσε τη μικρή αλλά εύπορη αρμενική παροικία της Λευκωσίας, η εκκλησία δέχθηκε διάφορες προσθήκες: το 1688 ανακαινίστηκε, το 1788 κατασκευάστηκε το βαπτιστήριο, το 1858 κτίστηκαν οι καμάρες της βόρειας βεράντας, το 1860 κατασκευάστηκε το καμπαναριό (από τα πρώτα στην οθωμανική Κύπρο, δωρεά του Κωνσταντινουπολίτη Χαπετίκ Νεβρουζίαν), το 1884 ανακαινίστηκε, το 1903 κτίστηκε νέα οροφή, το 1904 έγινε εκ νέου μια ανακαίνιση, το 1945 κατασκευάστηκε το άνω διάζωμα για τη χορδία (δωρεά του Αράμ Ουζουνιάν), το 1950 συντηρήθηκε το καμπαναριό, ενώ το 1960 το τμήμα Αρχαιοτήτων τοποθέτησε καινούργιο πάτωμα.

Το εσωτερικό της ήταν χαρακτηριστικό για μια γοτθική εκκλησία, με βιτρώ παράθυρα και μερικές εικόνες. Πάνω από το νότιο παράθυρο υπήρχε η ελαιογραφία του Αγίου Γεωργίου, στον οποίο διάφοροι πιστοί –Αρμένιοι και μη– έρχονταν για να ανάψουν κεριά και να προσευχθούν να σταματήσουν τα δεινά τους. Ο Άγιος Γεώργιος, που θεωρείται «ελληνικός ἄγιος» βρίσκεται σήμερα στην είσοδο όλων των αρμενικών εκκλησιών της Κύπρου, ακριβώς επειδή η παράδοση αυτή ζεκίνησε από εδώ: την παράδοση οι Αρμένιοι κληρονόμησαν από τους Λατίνους προκάτοχους της εκκλησίας. Η εκκλησία είχε δύο εισόδους, ενώ στα δεξιά του ιερού βήματος κάθονταν οι άνδρες και στα αριστερά οι γυναίκες. Είναι δε αγαπημένη ανάμνηση των παλιών Αρμενοκυπρίων ότι λειτουργούσε καθημερινά, με έναν σύντομο όρθρο το πρωινό και έναν λιτό εσπερινό το απόγευμα, ενώ η καμπάνα σήμαινε γλυκά το πρωινό ξύπνημα.

Θεία Λειτουργία χοροσταύοντος του Καθολικού (Πατριάρχη) Σαχάκ Β' (1938).

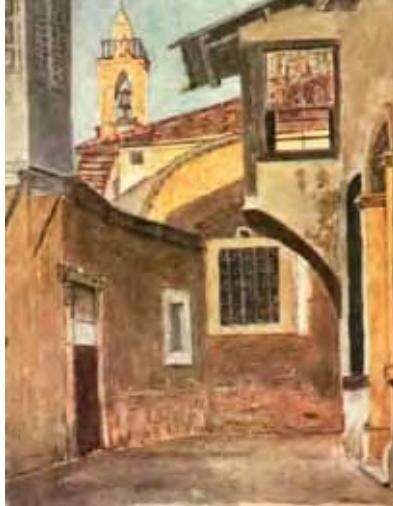
«Αρμενικό τετράγωνο»

Μετά τις τρομερές σφαγές και τη Γενοκτονία που διέπραξαν οι Οθωμανοί και οι Νεότουρκοι, στην Κύπρο κατέφθασαν περίπου 10.000 κατατρεγμένοι Αρμένιοι πρόσφυγες. Μερικοί από αυτούς διέμειναν, προσωρινά, στα σκαλιά και τον περιβόλο της εκκλησίας. Ή ίδια η ύπαρξη της αποτέλεσε πόλο έλξης για την εγκατάσταση εκανοντάδων Αρμενίων γύρω από αυτήν, εξού και η ονομασία Αρμενομαχαλλάς. Στους ντόπιους Αρμένιους, που κατοικούσαν στην Κύπρο από αιώνες πριν, προστέθηκαν μετά το 1878 πολυάριθμοι νεοφερμένοι, που είτε ήρθαν για να εργαστούν στα κονσουλάτα και τη βρετανική διοίκηση είτε διέφυγαν στο νησί μας για να γλιτώσουν από τις σφαγές.

Αρχικά, εντός του «αρμενικού τετραγώνου» υπήρχε το κτίριο της Μητρόπολης (κτίστηκε μεταξύ 1789-1799) και το μέγαρο της οικογένειας Μελικιάν, το οποίο προηγουμένως ήταν η Μητρόπολη και, ακόμη πιο πριν, το αρχικό μοναστήρι. Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα πέριξ της εκκλησίας κτίστηκαν διάφορα οικοδομήματα: το 1870 κτίστηκε το «Εθνικό Αρμενικό Σχολείο», που το 1886 ανακαινίστηκε ως «Άρρεναγω-

Έργα αποκατάστασης

Με πρωτοβουλία της Αρμενικής Εθναρχίας, του εκπροσώπου Βαρτκές Μαχτεσιάν και με χρηματοδότηση του UNDP, στις αρχές του 2007 διεξήχθη τεχνικοοικονομική μελέτη, ενώ από τον Οκτώβριο του 2009 διεξάγονται έργα αποκατάστασης, τα οποία αναμένεται να ολοκληρωθούν γύρω στον Ιανουάριο του 2012. Ευχί όλων μας είναι να διατηρηθεί η εκκλησία ανά τους αιώνες, με την ελπίδα ίσως μια μέρα οι Αρμένιοι να μπορέσουν να την ξαναλειτουργήσουν.

Αριστερά: Άποψη της εκκλησίας και του κωδωνοστασίου της. Προεξέχει το κιόσκι της Αρμενικής Λέσχης.
Δεξιά: Επιμνημόσυνη τελετή υπέρ των μαρτύρων της Αρμενικής Γενοκτονίας (1940).

γείο Βαρτανάντ», ενώ το 1902 κτίστηκε ένας δεύτερος όροφος για το «Παρθεναγωγείο Σουσανιάν». Το 1921 κτίστηκε απέναντι από την εκκλησία το «Εθνικό Σχολείο Μελικιάν», ενώ το 1938 δίπλα από αυτό κτίστηκε το «Εθνικό Σχολείο Ουζουνιάν». Η πύλη του συμπλέγματος φέρει τη χρονολογία 1913.

Το 1932, πλάι στο Ουζουνιάν, ανεγέρθηκε το καλλιμάρμαρο Μνημείο της Γενοκτονίας –το δεύτερο αρχαιότερο στον κόσμο, που κατά ειρωνεία της τύχης έγινε το ίδιο θύμα των Τούρκων το 1964–, ενώ το 1950 οικοδομήθηκε το νέο κτίριο του νηπιαγωγείου, στη θέση του άλλοτε Βαρτανάντς/Σουσανιάν. Επίσης, υπήρχε το σπίτι του καντηλανάφτη, το προσκοπείο, οι τουαλέτες και μερικά άλλα βιοθητικά κτήρια, καθώς επίσης και μια πολιά βρύση (το 1959 κτίστηκε καινούργια). Είναι δε αξιοπρόσεκτο ότι το σύμπλεγμα από το μέγαρο των Μελικιάν χώριζε ένας ψηλός τοίχος, ο οποίος σήμερα δεν υπάρχει.

Στο εξωτερικό μέρος του αρχοντικού των Μελικιάν βρισκόταν ένα μικρό «παρεκκλήσι» αφιερωμένο στον Άγιο Φώτιο, που αρκετοί επισκέπτονταν για να ανάψουν κερί και να προσευχθούν. Απέναντι και δυτικά του συμπλέγματος υπήρχε το τριώροφο κτίριο του AGBU (Αρμενική Γενική Ένωση Αγαθοεργίας), δωρεά το 1957 του επιχειρηματία Μοβσές Σουλτανιάν στο σύλλογο AGBU· άγνωστο σε πολλούς, το κτίριο αυτό αποτέλεσε το πρώτο ξενοδοχείο της Λευκωσίας (σε αντιδιαστολή με τα διάφορα χάνια που υπήρχαν), με την ονομασία «αρμενικό ξενοδοχείο», το οποίο είχε ιδρύσει το 1904 η οικογένεια της μπτέρας του, Χεγινέ Μαγκαριάν. Απέναντι και νότια

από το σύμπλεγμα υπήρχε το οίκημα της Αρμενικής Λέσχης, μέρος του συγκροτήματος κτιρίων που είχε δωρίσει η Χανεμί Εραμιάν στην εκκλησία το 1908.

Κατάληψη

Με την εκδήλωση της τουρκοκυπριακής ανταρσίας στις 21 Δεκεμβρίου 1963, σταδιακά οι στασιαστές άρχισαν να καταλαμβάνουν και τον Αρμενομαχαλά. Μερικές οικογένειες κατέφυγαν για 2-3 μέρες στο χώρο του σχολείου Μελικιάν-Ουζουνιάν και της εκκλησίας της Παναγίας, ενώ στη συνέχεια καταλήφθηκε και η ίδια η εκκλησία στις 19 Ιανουαρίου 1964· λίγο αργότερα κατάφεραν οι Αρμένιοι να ξαναμπούν στην εκκλησία, μέχρι που αυτή καταλήφθηκε οριστικά στις 29 Ιανουαρίου 1964, αφού μάλιστα κρατήθηκαν για μερικές ώρες όμηροι ο Μητροπολίτης Γερβάντ Απελιάν, ο ιερέας ντερ Βαζκέν Σαντρουνί και άλλοι δύο αξιωματούχοι της εκκλησίας. Στη συνέχεια και μέχρι το 1998 το σύμπλεγμα χρησιμοποιήθηκε από τον κατοχικό στρατό, ενώ αργότερα εκεί κατοικούσαν οικογένειες εποίκων μέχρι και τα τέλη του 2006.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ Matossian, John (2009). Silent Partners: The Armenians and Cyprus, 578-1878. Nicosia: Lusignan Press, Pattie, Susan (1997). Faith in History. Armenians rebuilding community. Washington: Smithsonian Institution Press, Χατζηλύρας, Αλέξανδρος-Μικαήλ (2009). Οι Αρμένιοι της Κύπρου. Λάρνακα: Ίδρυμα Καλαϊτζάν, Χατζηλύρας, Αλέξανδρος-Μικαήλ (2009). «Η αρμενική εκκλησία στην κατεχόμενη Λευκωσία», άρθρο στην εφημερίδα Αρπακάν (Ιανουάριος 2009).